

'Sorg- og begravelseskultur i Tyskland' set i kundeperspektiv

Rapport om resultaterne af en markedspsykologisk undersøgelse

udarbejdet på vegne af projektgruppen

Bundesinnungsverband des Deutschen Steinmetz-,
Stein- und Holzbildhauerhandwerks (BIV), Frankfurt

Deutscher Naturstein Verband e.V. (DNV), Würzburg

Fa. Ernst Strassacker GmbH & Co. KG, Süssen

Indhold

	Side
1. Udgangssituation og metodik	3
2. Faktorer af betydning for grundholdningen til kirkegården	8
3. Beskrivelse af den aktuelle kirkegårdssituation	13
4. Vurdering af nye gravstedskoncepter	19
5. Anbefalinger	32

1. Udgangssituation og metodik

Baggrunden for undersøgelsen

- Sorg- og begravelseskulturen er i forandring i Tyskland, og for at imødekomme fremtidens behov har firmaet Strassacker GmbH & Co. KG sammen med BIV, innovative arkitekter, kirkegårdsadministratorer, gartnere og bedemænd udviklet nye konceptuelle idéer, som skal bidrage til, at gravmindet og gravstedet igen får større værdi og betydning.
- Hensigten hermed er at understøtte en positiv sorgkultur, som (gen)åbner kirkegården for de efterladte som et terapeutisk rum til håndtering af deres sorg.
- Formålet med de nye koncepter er at 'restituere' de eksisterende kirkegårde:
  - ⇒ De aktuelle problemer – stadig større friarealer, forpligtelsen til pasning af gravsteder opgives osv. – skal løses med et passende svar på de ændrede behov i et samfund i forandring.
- Overordnet set er det vigtigt at opnå, at beslutningstageren får et så positivt syn på kirkegården og den behovsorienterede grav, at dette begravelsessted/denne begravelsesform (igen) opfattes og vælges som værende det hvilested, der harmonerer bedst med de individuelle ønsker og behov.

Problemformulering (1)

- Formålet med denne kvalitativ-psykologiske undersøgelse er at afdække, hvilken udformning en kirkegård og en (behovsorienteret) grav skal have som sidste hvilested for at kunne opfylde de behov, som efterladte og mennesker i sorg måtte have.
- Der skal i den forbindelse også tages højde for, hvad mennesker helt generelt 'søger' ved valget af et gravsted til dem selv eller en slægtning, altså hvilke behov eller snarere hvilke ønsker der er til det sidste hvilested.
- I relation til de nyudviklede koncepter:
  - ⇒ Hvordan opfattes og vurderes disse kirkegårds- og begravelseskoncepter?
  - ⇒ Hvordan influerer disse nye koncepter på et allerede truffet eller fremtidigt valg af en bestemt begravelsesform?
  - ⇒ Hvordan kan disse nye koncepter optimeres yderligere?

Problemformulering (2)

Mere konkret skal følgende spørgsmål afklares:

- ⇒ Hvilke krav, forventninger og behov knyttes der til det sidste hvilested?
- ⇒ Hvilke kendte begravelsesformer opfylder disse krav, forventninger og behov - evt. allerede eller i det mindste delvist?
- ⇒ Hvad gør vi på kirkegården? Hvad sker der med os / inden i os der?
- ⇒ Hvorfor går vi hen til en grav? Hvad afholder os fra at besøge en grav?
- ⇒ Hvordan skal kirkegårde/gravsteder udformes for (igen) at blive attraktive som begravelsessted og begravelsesform?
- ⇒ Hvordan opfattes og vurderes specifikke nye kirkegårds- og begravelseskoncepter?
- ⇒ Hvordan influerer disse nye koncepter på et allerede truffet eller fremtidigt valg af en bestemt begravelsesform?
- ⇒ Hvordan kan disse nye koncepter optimeres yderligere?
- ⇒ Som beslutningstager, der har valgt en alternativ begravelsesform: Ville jeg evt. have truffet et andet valg, hvis jeg på forhånd havde vidst, at der findes disse nye muligheder?

Metode og stikprøver

- Interview med i alt 86 personer i perioden 9. februar til 4. marts 2009
  - ⇒ 70 individuelle interview af 1 times varighed
  - ⇒ 2 fokusgrupper af 2 timers varighed
- Undersøgelsen er gennemført i:
  - ⇒ Berlin
  - ⇒ Köln
  - ⇒ München
  - ⇒ Stuttgart
  - ⇒ Leipzig
- Interview med personer, der enten til sig selv eller til nære slægtninge har valgt en 'alternativ' begravelsesform (anonym bisættelse, urnemur, skovirkegård) eller – og disse personer fungerer som kontrolgruppe – en begravelse/nedsættelse i en klassisk kistegrav eller urnegrav
  - ⇒ Har erfaring med nyligt oplevet dødsfald (oplevet dødsfald inden for de seneste 6-12 måneder)
  - ⇒ Ikke har oplevet dødsfald for nylig

2. Faktorer af betydning for grundholdningen til kirkegården

Barndommen: Erindringer om kirkegårde, sorg, gravsteder (1)

- Besøg på kirkegården i barndommen og ungdomstiden huskes meget forskelligt
  - ⇒ 'Ukompliceret': Et sted præget af ro, 'eventyr', lidt „*uhyggeligt*”
  - ⇒ 'Uinteressant': Et kedeligt sted, der forbindes med pligt, tavshed og ritualer
  - ⇒ 'Traumatisk': Et sted, der forbindes med en smertefuld erindring om en afdød, nær slægtning
- Hvordan barnet/den unge opfatter kirkegårdsbesøgene, **afhænger meget af forældrenes tilgang til emnet**
  - ⇒ En åben, alderssvarende tilgang til emnerne død og sorg medvirker til at bevare en åben, fordomsfri indstilling
- Der fortælles mest om **hyppige, regelmæssige besøg på kirkegården**, som børnene/de unge til dels ikke har megen interesse for
- Som regel **omfattende, regelmæssig gravstedspasning** sammen med slægtninge i barndommen og ungdomstiden

Barndommen: Erindringer om kirkegårde, sorg, gravsteder (2)

→ **Med en varsom, men åben tilgang** til døden, samtaler om de afdøde og **afritualiserede***, **hyppige besøg på kirkegården** kan barnets fordomsfri indstilling til en vis grad bevares

→ **Tavshed, tabudannelse**, uforståelige ritualer og **pligtbesøg** angives ofte som årsager til manglende interesse, kedsomhed, ubearbejdet sorg og manglende forståelse

*afritualiserede: besøg på andre tidspunkter end de 'typiske' besøgsdage, i Tyskland eksempelvis allehelgensdag, søndag før advent

Voksnes forhold til kirkegårde og sorg(1)

- I voksenalderen ses en tydeligt ændret opfattelse af emnekomplekset **kirkegård/sorg**:
  - ⇒ **En mere bevidst opfattelse af sorg** og tab, men også af forpligtelse
  - ⇒ Sorg, minder, kirkegård associeres af de fleste interviewpersoner med dimensionen **pligt**
- **'Tillært' sorgadfærd bibeholdes** ofte i voksenalderen
- Det moderne **mobile samfund**, og også en **utilstrækkelig 'sorgopdragelse'** i ungdomstiden, fører til **overspringshandlinger** og er skyld i, at sorgarbejdet forsømmes
  - ⇒ Urnemur, anonym bisættelse, 'uddelegering af sorg'

Voksnes forhold til kirkegårde og sorg(2)

Religion

- For de fleste voksne gælder, at de i deres tilværelse orienterer sig efter nogle **universelle grundværdier**, der som regel er baseret på kristendommen
  - ⇒ Flertallet har en afvisende holdning til kirken som institution
  - ⇒ Kun lille tilslutning til religiøse sørgeritualer (på landet)
  - ⇒ Religiøse sørgeritualer opfattes i et vist omfang som traditionelle hjælpeværktøjer i sorgarbejdet
  - ⇒ Kun et mindretal betegner sig selv som stærkt troende og forbinder døden med de kristne metaforer, eksempelvis genopstandelse og liv efter døden

3. Beskrivelse af den aktuelle kirkegårdssituation

Beskrivelse af den aktuelle kirkegårdssituation(1)

- **Beskrivelser af gravsteder** er ofte udetaljerede, hvilket kan ses som et tegn på, at man kun i begrænset omfang forholder sig til spørgsmålet om gravsten. Det er sjældent, at der tages stilling til æstetikken
  - ⇒ **Gravstenen** skal fortælle noget om den afdøde, den skal 'passe' til ham/hende
  - ⇒ **Inskriptionen** på gravstenen begrænser sig som regel til navn samt fødsels- og dødsdato
  - ⇒ **Beplantningen** på gravstedet opfattes som besværlig – men ikke desto mindre finder de fleste af deltagerne i undersøgelsen (delvist på grund af socialt pres) det meget vigtigt, at beplantningen er tiltalende og at de grønne arealer passes

En vigtig faktor af stor betydning for udformning og valg af gravsted er de **omkostninger**, der er forbundet hermed

Beskrivelse af den aktuelle kirkegårdssituation(2)

Krav til kirkegård og gravsted

- ⇒ **Individualitet**
- ⇒ **Natur, gammel træbeplantning**
- ⇒ **Gravstederne må ikke være placeret i streng symmetrisk orden** og ikke ligge for tæt
- ⇒ Der er et stærkt ønske om **intime, uforstyrrede opholdssteder**
- ⇒ **Ro og renhed**: Der er et ønske om mulighed for uforstyrret 'samtale' med den afdøde

- Det er oftest de efterladte, der vælger **begravelsesform**
  - ⇒ Faktorer af betydning for valg af begravelsesform: tradition – omkostninger – personlig relation til den afdøde

Årsager til valg af anonym bisættelse

- Hovedårsager: en **uforpligtende** form for minde, hensynet til **udgifterne**, testamentarisk bestemmelse
- Praktiseres næsten udelukkende i byområderne
  - ⇒ Større anonymitet, mindre socialt pres, mindre ritualiseret begravelseskultur, kirkerne har mindre indflydelse

Beskrivelse af den aktuelle kirkegårdssituation(3)

Årsager til valg af skovbegravelse/skovkirkegård

- Brud med gamle ritualer, individualitet, nærhed til naturen, frigørelse fra forpligtelser

Årsager til valg af urnemur

- Et sted, hvor man kan mindes og tænke tilbage, uden at det er forbundet med forpligtelser
- En vis fremmedgjorthed over for traditionelle, religiøse ritualer

Sorgarbejde og kirkegård

Gravstedet **er ikke det centrale sted for sorgbearbejdning**, men udgør blot en supplerende 'brik i mosaikken' ved håndteringen af den 'intime sorg'

- Kirkegården fungerer også i et ikke ubetydeligt omfang som et sted for **offentlig udstilling af egen sorg og statusdemonstration**

Holdningen til forbudte sorgritualer(1)

Forbudte sorgritualer

- Der vises forståelse for både kirkegårdsforvaltningen og de efterladte
- Til dels manglende forståelse for et, som man ser det, forkert valg af begravelsesform
- Graven som et sted for sorgbearbejdning er en hidtil undervurderet faktor

„Hvis man får en så pragmatisk begravelse, så er det jo klart, at kirkegårdsforvaltningen må fjerne alt det... og de pårørende ved ikke, hvordan de så skal give udtryk for deres følelser...“

- De viste eksempler gør indtryk på undersøgelsesdeltagerne og afstedkommer stærke reaktioner, og deltagerne viser **forståelse for begge parter**
  - ⇒ På den ene side kan de godt se, at de efterladte har et behov for at **give udtryk for deres sorg og minder**
    - „Det er svært, det er jo en del af vores kultur, at forbyde det synes jeg er mærkeligt“
  - ⇒ På den anden side har man også forståelse for kirkegårdsforvaltningen, som jo har en **del arbejde og omkostninger** med at fjerne blomster og lys
    - „Det er jo kun de færreste, der selv fjerner blomsterne, og det koster jo penge at fjerne“

Holdningen til forbudte sorgritualer(2)

- Behandlingen af dette emne viser, at

- ⇒ Der er en erkendelse af, at man – det gælder især gruppen af deltagere uden erfaring med nylige dødsfald – til en vis grad hidtil har haft et ret **overfladisk forhold** til emnet sorgbearbejdning/sorgarbejde
  - „Når alt kommer til alt, har vi mennesker har jo nok et meget stærkt behov for at lade minderne komme til udtryk”
- ⇒ Man **undervurderer** til dels vigtigheden af gravstedet som *et sted for bearbejdning af sorg*
- ⇒ Valg af begravelsesform er så kompliceret, at man ikke må træffe en ureflekteret beslutning
- ⇒ **Der er ikke nogen videre tilslutning til den anonyme bisættelse**

**„Det ser ud til, at praksis skal ændres på en eller anden måde.
Man kan jo ikke bare sådan ignorere menneskers vilje og ønsker.“**

- Forståelse for begge parter, både kirkegårdsforvaltningen og de efterladte
- Til dels manglende forståelse for et formentlig forkert valg af begravelsesform
- *Graven som et sted for sorgbearbejdning* er en hidtil undervurderet faktor

4. Vurdering af nye gravstedskoncepter

Fremsynede kirkegårds- og gravstedskoncepter

„uden obligatorisk gravstedspasning, men med mulighed for sorgritualer”

Generelt set er **reaktionen** på disse gravstedskoncepter helt igennem positiv

⇒ Der gives forskellige, individuelle valgmuligheder mht. gravstedspasning

● De enkelte forslag vurderes forskelligt. Følgende aspekter afføder delte meninger

⇒ **Individualitet**

⇒ **Intimitet, diskretion, territorial integritet**

⇒ **Afstandtagen fra de traditionelle rækkegrave**

⇒ **Harmoni med naturen, naturlighed**

● Mest positivt vurderes **konceptet i Geislingen** (se næste side)

⇒ **Individualitet** skabt ved forskellige beplantninger og gravsten

⇒ **Mindre streng afgrænsning**, der alligevel giver fornemmelsen af små enheder

⇒ Velplejet **parkæstetik**, uden præg af symmetrisk, anonym strenghed

⇒ Nærliggende **parkbænk** fungerer som hvilested med mulighed for 'ustresset fordybelse'

⇒ 'Diskrete' mellemrum mellem gravstederne sikrer **territorial integritet**

Fremsynede kirkegårds- og gravstedskoncepter

„uden obligatorisk gravstedspasning, men med mulighed for sorgritualer”

Eksemplet i Geislingen

Meget høj grad af accept og relevans

- ⇒ Mere blød, velplejet parkæstetik, individualitet
- ⇒ Innovativ udformning uden præg af symmetrisk, anonym strenghed

- Stilfuld, **ikke-konform** æstetik
- Afgrænset, intim placering, **territorial integritet**
- **Mulighed for individuel udformning af gravstenene**
- **Gravene** har en **størrelse**, der giver plads til individuel beplantning og til at lægge blomster
- **Æstetisk smuk** lyngbeplantning, der **ikke kræver megen pasning**
- Graven opfattes som et **mindested**
- Konceptet skaber **gennemgående positive følelser** og tanker
  - ⇒ **Ro, eftertanke, fordybelse, harmoni**
  - ⇒ Mindre strengt, alvorligt præg

! **Omkostningerne** er dog meget **afgørende** for graden af accept

- Til en vis grad sættes en **nytækningsproces** i gang hos de deltagere, der har valgt anonym bisættelse og skovbegravelse
- De fleste kan godt se et nyt koncept realiseret på 'deres' kirkegårde

! Vigtigt delresultat:

Den **rumlige og/eller optiske afgrænsning af de enkelte gravsteder** har stor betydning

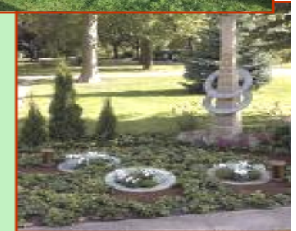
- ⇒ Først ved gennemgang af konceptforslagene bliver det klart, hvor vigtigt dette aspekt er
- ⇒ Mange af interviewpersonerne finder det meget vigtigt, at de(n) afdøde er stedt til hvile i **rumligt klart afgrænsede områder**
- ⇒ At den afdøde skulle ligge tæt op ad „fremmede”, føles som **udistanceret** i ordets bogstavelige betydning, og er for det meste utænkeligt for dem
- ⇒ Denne '**postmortale territoriale integritet**' må kun – hvis overhovedet – ophæves, når der er tale om familiegravsteder

Fremsynede kirkegårds- og gravstedskoncepter

„uden obligatorisk gravstedspasning, men med mulighed for sorgritualer”

- Efter Geislingen-konceptet følger forslag B, O og F
- Fælles for alle 4 koncepter er:

- ⇒ **Individualitet:** Der tages hensyn til den afdøde som en individuel og særlig person
- ⇒ **Nærhed til naturen:** Harmonisk indpasning i de naturlige omgivelser, meget grønt, skyggefulde træer
- ⇒ **Intimitet:** Mulighed for privat sorgarbejde
- ⇒ **Territorial integritet**
- ⇒ Det traditionelle 'strenge kirkegårdspræg' er blødt op ved hjælp af **ukonventionelle placeringer** og arrangementer
- ⇒ **Nem pasning**, men også mulighed for individuel beplantning
- ⇒ **Siddepladser (L og B)**
- ⇒ Til dels **moderne**, men ikke alt for eksperimentel **æstetik**
- ⇒ Anlægget **fremtræder velplejet og rent** uden at virke sterilt

Fremsynede kirkegårds- og gravstedskoncepter

„uden obligatorisk gravstedspasning, men med mulighed for sorgritualer”

- Deltagerne forholder sig **afvisende** til koncept T, X og E

Alle tre koncepter afvises først og fremmest på grund af deres **konformitet** og **manglende individualitet**

- ⇒ Koncepterne virker anonyme og upersonlige
  - ⇒ De minder meget om **soldaterkirkegårde**
- Forslagene associeres i meget høj grad med det, man kender i forvejen:
    - ⇒ Strengt geometriske, **traditionelle gravrækker**
    - ⇒ Næsten ingen uforstyrrede opholdssteder

Billede 24

Følelsesmæssig tilgang og vurdering

- Hos de fleste af undersøgelsesdeltagerne fornemmes – uafhængigt af den individuelle vurdering af koncepterne i øvrigt – en vis **lettelse** i to henseender:
  - ⇒ De **undgår den upopulære pasningspligt**
    - „Så kan jeg enten tage en potteplante eller en blomsterbuket med – på særlige dage eller fødselsdage”
    - „Man behøver ikke absolut at lægge blomster eller sætte en vase”
  - ⇒ De får en ny, **mindre forkrampet og mere empatisk tilgang til kirkegården** og dermed også til *døden* som tema
    - „Jeg synes egentlig, det er dejligt at **få taget fat på emnet døden**”
- Deltagerne får til dels en anden tilgang til kirkegården ...
  - ⇒ Den opfattes ikke mere som et sted præget af strenghed, ritualer og alvor
  - ⇒ men snarere som et **mødested**, som man gerne besøger, og som ikke længere føles skræmmende, men **opfylder de efterlattes behov for intimt sorgarbejde** og udgør et trygt og værdigt hvilested for den afdøde

→ Konceptet giver en mere fri og utvungen tilgang til emnet død og sorg

Relevans for de enkelte målgrupper

- Der konstateres ingen **forskelle i præferencerne hos de enkelte målgrupper**
    - ⇒ De opstillede kriterier er relevante for alle deltagere, uanset baggrund: by/land, med eller uden aktuel erfaring med dødsfald, valg af anonym eller klassisk begravelsesform
  - De viste 'foretrukne koncepter' vinder omtrent lige stor tilslutning blandt **alle målgrupper**
  - I forhold til de '**afviste koncepter**' er de afvisende argumenter fra **deltagere, der har ønsket anonym bisættelse**, særligt interessante
    - ⇒ Manglende intimitet, ingen individualitet, manglende territorial integritet
- „At man bare sådan helt vilkårligt stuver folk sammen, der ikke har noget med hinanden at gøre, det synes jeg er forfærdeligt”
- Disse udsagn understøtter vores hypotese om, at når der ønskes anonym bisættelse, er det formentlig først og fremmest et valg, der træffes nødtvunget, ufrivilligt

→ De 'foretrukne koncepter' opnår meget bred tilslutning hos alle målgrupper

Input og forbedringsforslag

- ! **Bedre information** fra kirkegårdsforvaltninger og bedemandsfirmaer om, **hvad der reelt kan lade sig gøre**
  - ⇒ I mange interview gik det igen, at interviewpersonerne var relativt uvidende om de eksisterende muligheder for udformning af gravsteder
  - ⇒ Det er en gennemgående antagelse, at den til dels sterile og uæstetiske placering af gravene skyldes bestemmelser i kirkegårdsreglementet
- ! Mere 'liv' og en **fredligere atmosfære** på kirkegårdene
- ! En verdslig, men vigtig pointe: **Gravsteder skal til enhver tid være til at betale**

Ændringer i den individuelle holdning(1)

Man kommer i tvivl om den anonyme bisættelse – **bliver (igen) bevidst om sit eget værd**

⇒ De dimensioner, der er forbundet med begravelsesritualet – som fx ærbødighed, respekt, erindring og sorgarbejde – får igen større betydning

- „For mig er døden ikke noget forfærdeligt, tanken om døden gør mig ikke bange, og **jeg har hidtil ikke tænkt ret meget over det**, sådan er jeg nu engang. Men nu tror jeg da, at jeg lige vil snakke med børnene om gravstedet igen.

Jeg er da nu heller ikke helt værdiløs, og hvis mine børn valgte et smukt gravsted til mig, ville jeg tænke: Du er nu alligevel mere værd, end du gik og troede.”

- „Altså, hvad jeg sådan har set af skovkirkegårde – jeg synes sådan set stadig meget godt om den model. Men der må nu godt være lidt dekoration, sådan så man kan gøre, hvad man vil, og det alligevel ser pænt ud. **Det synes jeg ville være bedre end bare en trøstesløs skov**. Det sidste (Geislingen-konceptet) synes jeg så absolut bedst om.”

Ændringer i den individuelle holdning(2)

Det bliver endvidere klart, at der er et ønske om **en mere åben tilgang til emnet død**

- ⇒ Diskussionerne har gjort nogle deltagere bevidste om, at de til en vis grad har haft en stiv, nedarvet og tabufyldt tilgang til dette emne
- ⇒ Der ses et tydeligt ønske om en **aftabuiseret og mindre forkrampet tilgang**
  - „Denne her tilgang, **at det absolut skal være sørgeligt, den synes jeg er forkert. Det burde man se at få banket ind i hovedet på folk.**”
  - „Kirkegården er for mig **ikke et sted, hvor man sørger, men et sted, hvor man mindes.** Og så er denne her mangfoldighed jo bare så meget mere fantastisk.”
  - „Jeg tror, at mange spørgsmål angående kirkegårdskulturen slet ikke ville dukke op, hvis døden **havde en anden plads i samfundet, og folk havde en mindre forkrampet tilgang til den.** Hvis man igen kunne diskutere døden mere åbent, ville der sandsynligvis slet ikke være så mange tomme pladser på kirkegårdene. **Mange ønsker jo at få en konventionel begravelse.**”
  - „Jeg synes jo, at døden er en del af livet. Derfor behøver det ikke være så sort det hele. Man kan jo tage afsked i taknemmelighed, Og farverne behøver ikke være så grimme. **Det behøver ikke være så trist. Sådan et menneske har jo også værdi, og det, som han/hun har udrettet i livet, var jo ikke firkantet og gråt.**”

Ændringer i den individuelle holdning(3)

Der er et ønske om **mangfoldighed og individualitet**

⇒ Individets frihed og selvstændighed får stadig større betydning i det moderne samfund. Og kirkegårdene er ingen undtagelse, denne tendens gør sig også gældende her

● Deltagerne fornemmer en ny **åbenhed** og større **fokusering på 'kunden'**

⇒ De ser det som noget positivt, at disse interview overhovedet har fundet sted, og at der dermed signaleres interesse i kundernes ønsker og vilje til betydelige ændringer

- „Jeg kunne godt tænke mig, at man indførte sådan noget i fremtiden. I så fald ville jeg rent personligt nok gå mere på kirkegården, end jeg gør nu.”

- „Jeg synes, det er **rigtig godt, at man gør sig de her tanker**, og ikke bare lader alt blive ved det gamle. På andre områder er der jo også så meget moderne.”

- „Jeg har ændret holdning, så nu synes jeg godt, at man kan gøre tingene anderledes.”

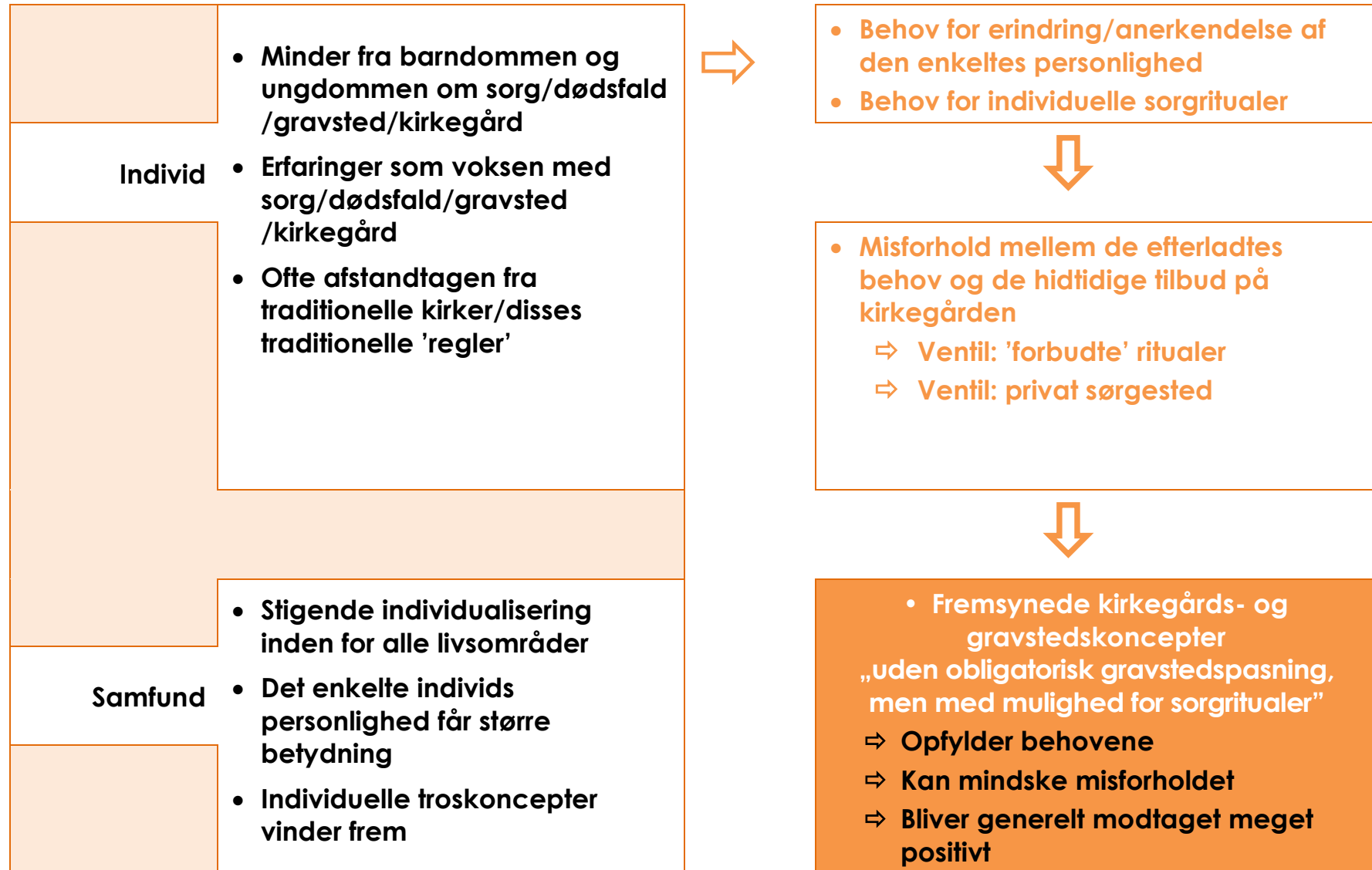
- „Det er efter min mening en god idé, at man gør sig nogle seriøse tanker om det her fra officielt hold og ikke bare vil skumme fløden.”

- „Jeg synes, det er vigtigt, at man nu arbejder med nogle nye koncepter.
Derved gør man det hele mindre skræmmende for folk.”

→ Der er et stærkt ønske om forandring

Sorg og begravelse. Sammenfatning af basisundersøgelse

5. Anbefalinger

Tidlig prægning af holdningen til emnet død og kirkegård (1)

- Det kan konstateres, at børns og unges holdninger til dette emne fra begyndelsen kan betegnes som 'ubelastede' og uhildede
  - ⇒ De faktorer, der influerer mest på den fremtidige opfattelse af dette emne, er **forældrenes tilgang til emnet** samt eventuelt **tab af en vigtig referenceperson** i barndommen eller ungdomstiden
  - ⇒ En manglende 'sorgopdragelse' synes at have fatale virkninger: **Negative associationer med emnekomplekset død/sorg/kirkegård** tages som regel med ind i voksenlivet
- Døden kan **affabuseres** gennem tidlig 'sorgopdragelse'
  - ⇒ Selv om vores moderne samfund er kendetegnet ved liberale holdninger og åbenhed, fortrænges døden stadig. Det skyldes som regel angst og usikkerhed
    - „At tale om døden og det at dø er ensbetydende med at fjerne fortryllelsen ved det nuværende, tilsyneladende evigt lykkelige liv. Derfor er døden ikke længere en selvfølgelig del af livet i almindelighed” (prof. Dr. Eugen Buß, sociolog ved universitetet i Hohenheim)
  - ⇒ Jo tidligere børn og unge konfronteres med dette aspekt af livet på en alderssvarende måde, desto bedre bliver de i stand til at håndtere døden senere i livet
  - ⇒ **Denne opgave skal efter vores opfattelse først og fremmest løses af forældre, børnehaver**

Tidlig prægning af holdninger til emnet død og kirkegård (2)

- **Kirkegården: Opfattelsen af kirkegården skal ændres**

- ⇒ Undersøgelsen har vist, at kirkegården for mange af deltagerne ikke så meget er et sted til stille eftertanke og bearbejdning af den intime, private sorg, men i langt højere grad et **sted for ritualiseret, 'ydre' sorg, præget af manglende intimitet**
- ⇒ I modsætning hertil står mange alternative, private ritualer, herunder husaltre, billeder, fotoalbummer og ting, som var vigtige for den afdøde
- ⇒ Det kan derfor konstateres, at **der er et helt ubestrideligt behov for intimt sorgarbejde** – men mulighederne herfor er ikke ubetinget til stede på kirkegårdene i dag

- Denne undersøgelse understøtter derfor de hidtidige bestræbelser på at ændre opfattelsen af kirkegården, således at den opfattes som et **sted for aktive, positive erindringer** og 'mindre forkrampet', **tvangfri eftertanke**

- **Nogle af de præsenterede koncepter udgør et positivt, initiativrigt skridt i denne retning**

- ⇒ Opgør med tabuer og gamle konventioner
- ⇒ Individualisering af sorgarbejdet
- ⇒ Frigørelse fra forpligtelser

Relevansen af erindring og sorgarbejde

- Vi har konstateret, at hvis ens tilgang til emnet døden har været utilstrækkelig, manglende eller præget af fortrængning, kan dette føre til en **rationalisering** af emnet
  - ⇒ Død og begravelse som ren omkostningsfaktor
  - ⇒ De efterladtes behov for sorgarbejde ignoreres
  - ⇒ Begravelse og kirkegård ses som et ritual præget af gamle overleverede traditioner
- Denne holdning er særligt udpræget hos de deltagere, der går ind for anonym bisættelse
  - ⇒ Der er her til en vis grad tale om en kombination af mistet selvværd, skuffelse, bitterhed og/eller tankeløshed og forsømmelighed
- **Et af de vigtigste resultater af denne undersøgelse er efter vores opfattelse ...**
  - ⇒ **at selv de deltagere, der går ind for den anonyme bisættelse, når det kommer til stykket egentlig ikke ønsker en sådan (se afsnit 4, Geislingen)**
  - ⇒ **at der ikke er tale om en ufravigelig holdning, men at en nytækningsproces kan sættes i gang via information og mere bevidste overvejelser om emnet**

Forventninger til et gravsted (som mindsted)

- Graven bliver ofte opfattet som et 'nødvendigt onde', **et sted for udstilling af sorg** og et **sted forbundet med forpligtelser**
  - ⇒ Der er ofte et **socialt pres** for at besøge og passe gravstedet → hyppigheden af gravstedspasning og -besøg ses som en proportional indikator for 'oprigtig sorg'
- Der er derimod ikke megen mulighed for at få opfyldt **behovet for privat sorgarbejde** på kirkegården
  - ⇒ Ringe grad af individualitet på grund af den ensformige indretning
  - ⇒ Der er kun få uforstyrrede opholdssteder, hvilket skyldes den åbne, 'øde' udformning og de manglende siddepladser
  - ⇒ De tætte gravrækker giver ikke megen plads til den intime sorg
- På baggrund heraf kan der opstilles følgende **behov til en kirkegård:**
  - ⇒ **Individualitet**
  - ⇒ **Mulighed for intim privat sorg**
  - ⇒ **Nem pasning/ingen forpligtelser**
  - ⇒ **Rumlig integritet**
  - ⇒ **Hvileområder**
  - ⇒ **Små (følge-)omkostninger**

Muligheder for realisering af forventningerne (1)

- **Individualitet:** Der skal tages hensyn til den afdøde som en individuel og særlig person ved ...:
  - ⇒ Individuel udformning af grav, beplantning og gravsted
  - ⇒ Individuel, ikke-konform udformning af gravstedets omgivelser
  - ⇒ Plads til individuelle sorghandlinger (lægge blomster, sætte lys ...)
- **Intimitet, privathed:** Det skal sikres, at den afdøde har et beskyttet hvilested og at den besøgende kan være uforstyrret, ved...:
  - ⇒ At bevare og integrere den gamle træbevoksning
  - ⇒ At plante beskyttende træer, hække og buske
  - ⇒ At etablere mindre gravstedsenheder – frem for lange, stereotype gravrækker
- **Potentiel frigørelse fra forpligtelser:** De økonomiske omkostninger og arbejdet med pasning af gravstedet føles ofte som en belastning og bruges som argument for at vælge anonym bisættelse, skovbegravelse og urnemur
  - ⇒ De efterladte skal have mulighed for at vælge et gravsted, der er nemt at passe
  - ⇒ Visse pasningsydelser skal indgå i grundprisen

Muligheder for realisering af forventningerne (2)

- **Rumlig integritet:** Opretholdelse af en intim afstandszone
  - ⇒ Alle mennesker har, mens de lever, helt specifikke pladskrav. Hvis en fremmed kommer for tæt på, vil det nemt føles som en mangel på distance, der virker truende
  - ⇒ Resultat: Det opfattes som helt essentielt, at denne intime afstandszone opretholdes, også i døden → man ønsker „ikke at ligge tæt op ad fremmede”
  - ⇒ Dette sikres ved a) **individuelle, separate gravsten**, og her er størrelsen mindre væsentlig, og/eller b) individuel, **optisk afgrænset gravbeplantning**
- **Hvileområder:** De besøgende skal have et sted til stille, 'ustresset' erindring og eftertanke
  - ⇒ **Etablering af siddepladser** i nærheden af gravstedet
- **Begrænsning af omkostningerne:** Køb og pasning af gravstedet skal være til at betale
  - ⇒ Ud over manglende mulighed for at 'være privat' og en følelse af forpligtelse er også **gravstedsomkostningerne** et hyppigt argument for at vælge anonym bisættelse og urnemur
  - ⇒ **Det bør kommunikeres tydeligere, at der findes nyere begravelsesformer, som er økonomisk mere overkommelige**

Konsekvenser af, at forventningerne realiseres

- ✓ Tilskyndelse og støtte til **ændring af opfattelsen af kirkegården**
  - ⇒ Kirkegården vil ikke længere være et sted præget af sorg og ritualer → men et sted for erindring, positiv eftertanke og fordybelse
- ✓ Mindre gravstedsenheder, træer, buske og slyngede stier giver kirkegården et **parkpræg** → dette bidrager til at få aftabuiseret døden
  - ⇒ Kirkegårde – især gamle (som stadig har et individuelt præg) – opfattes ofte som rekreative nærrområder. Man går tur, betragter gravene og beskæftiger sig på den måde (i et vist omfang også sammen med børn) med døden på en mindre anspændt måde
- ✓ **Formindsket socialt pres** via en nu socialt accepteret frigørelse fra tvang og forpligtelser → barriererne for ærlig, oprigtig erindring nedbrydes
- ✓ **Kirkegården fungerer som et sted for den 'private' sorg**

Koncepter, som kan anbefales

- Tanken om, at **elementet af tvang og forpligtelser** kan fjernes, er i overensstemmelse med deltagernes ønsker og bliver meget **positivt modtaget**
- De foretrukne koncepter opfylder deltagernes **behov** på en **næsten ideel måde**
- **Det anbefales derfor at inddrage og viderekommunikere disse relevante dimensioner, når koncepterne præsenteres og videreudvikles:**

- ⇒ **Individualitet**: der tages hensyn til den afdøde som en individuel og særlig person
- ⇒ **Intimitet**: mulighed for privat sorgarbejde
- ⇒ **Den territoriale integritet** bevares
- ⇒ **Harmoni med naturen**: harmonisk indpasning i de naturlige omgivelser, meget grønt, skyggefulde træer
- ⇒ Det traditionelle 'strenge kirkegårdspræg' blødes op ved hjælp af **ukonventionelle placeringer** og arrangementer
- ⇒ **Nem pasning**, men også mulighed for individuel beplantning
- ⇒ **Siddepladser (L og B)**: mulighed for eftertanke og fordybelse
- ⇒ Anlægget **fremtræder velplejet og rent** uden at virke sterilt

Koncepter, som det er nødvendigt at forholde sig kritisk til

- **Følgende dimensioner får negativ respons:**

- ⇒ **Konformitet, manglende individualitet**
- ⇒ Upersonlig **anonymitet**
- ⇒ En udformning, der rent **æstetisk minder om en soldaterkirkegård**
- ⇒ Strengt geometriske, **traditionelle gravrækker**
- ⇒ **Manglende territorial integritet**
- ⇒ **Ingen** eller kun få **uforstyrrede opholdssteder**
- ⇒ **For lidt natur** → manglende intimitet og tryghedsfølelse
- ⇒ Store, **uoverskuelige arrangementer** → manglende intimitet
- ⇒ **Høje omkostninger**